

Д-р Ристо ПОПЛАЗАРОВ

РЕВОЛУЦИОНЕРНИТЕ БОРБИ ВО ОХРИДСКО ВО ПОИЛИНДЕНСКИОТ ПЕРИОД (ДО 1908 ГОДИНА)

Во поилинденскиот период македонското национално револуционерно движење, поради воената интервенција со чети на трите соседни балкански монархии и поради други околности, се нашло во мошне тешка положба. Охридско, кое во Илинденското востание било едно од главните жаришта, по Востанието останало релативно незасегнато од странските четнички акции, со кои секоја од трите монархии се трудела да обезбеди надмоќ на својата пропаганда во одделни делови на Македонија и во згодно време да ги освои. Така било, не само поради оддалеченоста на Охридско, туку главно поради тоа што здравите сили на Организацијата не им дозволиле на непријателите да изградат позиции во околијата.

По Илинденското востание, скоро сите војводи и членови на околинското раководство на ВМРО го напуштиле Охридско и се прибрале во Софија. Тие биле: Андон Кеџкаров, Наум Анастасов (Цветинов), Александар Г. Чакаров, Лука Групчев, Марко Павлов, Лазар Димитров и др. Сите тие избегале преку Албанија и Црна Гора, а Дејан Димитров и други поминале преку Србија. Смиле Војданов по 45-дневно патување од едниот до другиот крај на Македонија, исто се нашол во Софија. Некои од нив, имено: Дејан Димитров, А. Чакаров, Лазар Димитров, Тасе Христов, С. Војданов и др. учествувале во советувањата на раководителите и војводите, на кои се давале оценки за Илинденското востание и се размислувало за идната револуционерна дејност. Овие советувања биле организирани во јануари—февруари 1904 година од Задграничното претставителство на Организацијата. Во овие советувања уште појасно дошле до израз двете струења во Организацијата — левото, предводено од Димо Хаџи Димов и десното репрезентирано од Христо Матов и други, кои станале носители на т.н. неоврховизам, кој му нанел големи штети на македонското национално револуционерно движење. Некои од избеганите охридски војводи, како

А. Кецкаров, и др. не се вратиле во Охридско и се оддале на мирна работа.¹⁾

Заминувањето на повеќето охридски раководители и војводи оставило лош впечаток меѓу народот. Освен тоа, според Спомените на Г. Петров „откако водителите заминале во Бугарија, во Охридско ќе се јавеше грозна анархија ако не ја зацврстувал положбата покојниот Узунов“.²⁾ Но и покрај големите страдања и жртви, и покрај тоа што на некои места луѓето биле понижени и деморализирани, сепак револуционерниот дух не згаснал, а во повеќе места бил на висина. Во Охрид — пишува Х. Н. Брајсфорд во својата книга „Македонија...“ — „јас самиот сум слушал доста стари луѓе да изјавуваат дека, ако Комитетот издаде заповед за нова борба преку летото (1904 год.), тие без колебање ќе се потчинат на заповедта.“³⁾ (Подвлечено таму), борбениот дух на народот го зацврстувале и бодреле раководителите и војводите, а пред сè Христо Узунов и Петар Чаулев (Петруш војвода), кои останале меѓу народот и заедно со него ги решавале многубројните проблеми што настанале по Илинденското востание. Покрај борбата против непријателите и организационата работа Чаулев, Узунов и др. редовно се грижеле за изградбата на изгорените села, за исхраната на сиромасите, за просветата и за безбедноста на селата, кои често биле напаѓани и тероризирани од разни разбојнички банди. Истовремено тие и другите здрави сили на Организацијата воделе борба против неоврховизмот, кој како агентура на великобугаризмот, преку луѓето на Сарафов и Матов се трудел да го преземе во свои раце раководството на Организацијата во Битолскиот револуционерен округ.⁴⁾ Слична борба тие воделе и против големодржавните пропаганди на другите балкански монархии.

Балканските монархии, користејќи ја тешката положба која настанала во Македонија по Илинденското востание, уште во 1904 година се зафатиле со организирањето оружана интервенција против македонскиот народ и почнале меѓусебно да се натпреваруваат и судруваат со цел секоја од нив да грабне што поголем дел. Во врска со тоа, тие презеле акции за да навлезат, или да ги зацврстат своите позиции и во Охридско. Така, на пр., во септември 1904 година великокрпскиот четнички агитатор Рафајловиќ испратил од Врање во Македонија една голема чета од околу 65 лица. Една група од оваа чета

¹⁾ Ангел Динев, Илинденската епопеја, т. II, Скопје, 1949, с. 28—29. Историја на македонскиот народ, Скопје, 1969, кн. 2, с. 270.

²⁾ Г. Петров, Спомени, Софија; 1927, с. 190. Борбите в Костурско и Охридско, Софија, 1926, с. 135.

³⁾ H. N. Breisford, Macedonia, London 1906, s. 166; X. Андонов Полјански, Драмата во Цер, Скопје 1969, с. 59.

⁴⁾ La Federation Balkanique, 1925/I, N. 13, 168. Анастас Митрев, Христото Узунов, Скопје 1953, с. 58 и др.

се префрнала да дејствува во Охридско. Наскоро потоа дознале за неа организационите војводи и ја присилиле да се предаде. Некои од четниците пременале во организационите редови, а другите откако биле разоружени биле вратени назад. Тоа била групата, односно четата на Горѓи Цветков(иќ)-Дримколски, сопственик на една кафеана во Белград. Горѓи бил родум од село Лабуништа, Струшко, каде што била растурена неговата чета. Без оглед на овој неуспех, српската четничка организација, која имала свој пододбор во Охрид и Дримкол, продолжила да организира акции со цел да навлезат нејзините чети и агенти во Охридска околина и особено во Дримкол, каде што од порано преку Поречјето и Дебарско, српската пропаганда успеала да навлезе и да се загнезди во некои села.⁵⁾

Дејноста на српската и на другите големодржавни пропаганди ја комплицирале и ја отежнале уште повеќе и така несносната положба на народот и ја кочеле борбата за слобода и македонски национални права, но здравите сили на Организацијата во Охридско и особено Христо Узунов, релативно брзо ги консолидирале работите, ја обновиле организационата мрежа и ги активизирале бројните селски и двата градски (во Охрид и Струга) комитети на Внатрешната македонска организација. Наскоро, во повеќе села била организирана селска милиција замагање на револуционерната борба и за чување на селата од разбојниците. Охридскиот револуционерен комитет, пред и по Илинденското востание, ја имал власта во свои раце. Тој разгледувал судски спорови не само меѓу христијаните, туку во некои случаи и спорови на Турци, кои за тоа го молеле. Истиот ги определувал цените на продуктите, свадбените дарови и облеката, наложувал даноци, тој дури наложил да се облепуваат неговите изјави со издадените од него грбовни марки (во средина лав и напис „Автономна Македонија“)⁶⁾. Грбовните марки и другите акции за автономна Македонија сведочат за мошне значајното движење на народот во Охридско за чувањето на независноста на Организацијата. Во тоа се убедил и врховистичкиот агитатор Г. Ив. Белев, кој во 1904 година го посетил Охрид и секако се обидел да врбува луѓе, но брзо бил прогонет. Во врска со независноста на Организацијата во Охридско, Иван Снегаров констатирал дека Охридско по Илинденското востание „останало незасегнато од меѓусебните караници на централистите и врховистите. Тоа целосно останало верно на ВМРО.“⁷⁾

⁵⁾ Архив на Македонија (АМ), фонд (ф.) Краљевско српско посланство у Лондону, (КСП — ЛОН.), кутија (к.), 1904, архивска единица (ае) 39, 46. Данчо Зографски, Извештаи од 1903—1904 година на австриските претставници во Македонија, Скопје 1955, документ 39/1904 г., с. 243. Споменица дваесетипетгодишнице ослобођења Јужне Србије, Скопје, 1937, с. 295. Историја на македонскиот народ, кн. 2, Скопје 1969, с. 263.

⁶⁾ Иван Снегаров, Град Охрид, — Македонски преглед, София, 1928, IV, кн. II, с. 97.

⁷⁾ Исто.

Благодарејќи на доста здравата организациона структура на Внатрешната македонска организација, нејзините оружени сили, со поддршката на народот, доста бргу ја обновиле и ја засилиле револуционерната борба. Во прилог на тоа одело и враќањето на некои од избеганите војводи. Уште во пролетта 1904 година војводата Цветко Христов Тодоров (Попот) од с. Присовјани, формирал чета и се вратил да дејствува во Охридско. Тогаш, повеќе пати дејствувала во Охридско и новодојдената дебарска чета на Павле Ѓ. Карасановски од Лазарополе. Тие често дејствувале според директиви на Д. Груев и Хр. Узунов.⁸⁾ Во јуни 1904 година Задграничното претставителство на ВМРО ја испратило за Охридско четата на Климент Групчев од Охрид, составена од 6 лица. Заедно со малите чети на С. Арсов и С. Донски, Групчевата чета, при преминувањето по Кумановско, по предавство била откриена од турска војска. Трите чети ја прифатиле борбата со војската на врвот Лингура кај село Ѓуѓанци (Гилјанци). По многучасовна борба, во која загинале: С. Арсов, С. Донски, охридѓанецот С. К. Мешков и др. и 60 војници. К. Групчев и другите, успеале да го пробијат оброчот.⁹⁾ Еден од тие што се вратиле бил и бившиот секретар на Дејановата и Војдановата чета — Ташко Арсов од Охрид. Ташко, во ноември 1904 година се вратил заедно со Алексо Стефанов во Битолско, каде што Ѓ. Сугарев Алекса го назначил за војвода во Демирхисарско, а Ташко за негов помошник и секретар. По смртта на крушевскиот војвода Ванчо Србакот, Ташко Арсов бил назначен за војвода во Крушовско, а од јули 1905 година до февруари 1907 година дејствувал со своја чета во Демирхисарско, каде што бил ранет и заминал на лекување. Кон крајот на 1908 година тој се вратил во Охрид.¹⁰⁾

Охридѓани, како Арсов, кои дејствувале во други околии, има повеќе. Меѓу нив бил Лука Џеров (роден 1870 година во Охрид) кој како „горски началник“ учествувал во Илинденското востание во Кичевско, каде што и потоа дејствувал во март 1904 година, а после се засолнил за кратко во Софија. Во 1905 година Џерова пак го наоѓаме во Македонија. Покрај другото, четите на Џеров и Димко Могилчето извеле една значајна битка во село Ивени, Мариовско, против грчките андарты и против турска војска. Во неа Џеров бил ранет, но се излечил илегално во Битола и пак ја продолжил борбата.¹¹⁾ Во ова време

⁸⁾ Е. А. Чаловски, Дебарската чета през 1904 година..., — Ил. Илинден, София, XI, кн. 9 (109), с. 3—4.

⁹⁾ А. Динев, ц. д., с. 99—100.

¹⁰⁾ А. Джигов, Мила другарска среща след 28 години, Ил. Илинден XV, кн. 4, с. 9—11. Спомени на Ташко Арсов, ракопис во Институтот за национална историја — ИНИ, с. 39—34.

¹¹⁾ Борбите во југозападна Македонија. По спомени на Лука Џеров... Скопје 1952, с. 9..., 80. А. Стефанов, Револуционната дейност в Демирхисар, София 1931, с. 88.

во Битола активно работел за Организацијата окриѓанецот Харалампиј Ст. Радичев, кој во предвечерието на Илинденското востание ги анулирал долговите на селаните кои биле задолжени кај татко му, кој бил банкар и трговец. Х. Радичев во декември 1905 година имал еден судир со полицијата и за да не биде фатен се самоубил.¹²⁾

Покрај мажите исто и доста жени од Охридска околија се истакнале како раководни дејци на Организацијата. Така на пример учителките Славка Чакрова од Струга, Јанка Конева од Охрид и др. пролетта 1904 година го претставувале раководството на Внатрешната организација во Скопје и како такви активно ги помагале и организационите чети. Струшката учителка Коца Хацова била раководителка на шест групи, составени по 5—6 стружанки, кои пред и по Илинденското востание пренесувале оружје од Струга по селата или обратно и вршеле курирски и други задачи што им ги поставувала Организацијата.¹³⁾ Такви и слични примери за активното учество на жените во револуционерното движење има повеќе.

Најистакнатиот револуционерен водач на Охридско и еден од најзначајните раководни дејци на Битолскиот револуционерен округ секако бил Христо Узунов. Затоа неговата дејност ќе ја разгледаме поопширно. По заминувањето на мнозинството охридски војводи за Бугарија: Христо Узунов, Даме Груев, Ѓорѓи Сугарев и Ѓакон Евстатиј, останале во Смилевската планина. Тие решиле и заминале по своите околии за да ги обноват растурените комитети на Организацијата. Узунов се вратил во Охридско и успешно го исполнил донесеното решение. Покрај другото, Узунов ги обновил селските комитети и воспоставил врска меѓу нив и околискиот комитет. Околискиот и Градскиот комитет биле пополнети со нови членови зашто повеќе од поранешните биле заминати од Охрид.¹⁴⁾

Во април 1904 година Христо Узунов заедно со Ѓ. Сугарев се наоѓал во Битола. Тогаш тој учествувал во една средба на неколку револуционерни дејци од Битолскиот револуционерен округ кои се собрале да размислат за идната дејност. Овие двајца и други млади раководители биле против старите централистички тенденции на некои постари раководители на Организацијата. Во врска со тоа и со идните задачи и структурата на Внатрешната организација, Узунов, Сугарев и др., според Ѓ. Петров, зеле иницијатива и свикале окружен конгрес на Би-

¹²⁾ Ил. Илинден, XIII, кн. 8, с. 8.

¹³⁾ Ив. Ан. Миладинов, Алманах на град Струга, София, 1930, с. 115—117. Ѓ. П. Христов, Револуционната борба в Битолскиа округ, Со. 1923, с. 84. М. Матов, Стружанката в револуционната борба, — Сборник Илинден, София, 1903—1922, с. 71—72.

¹⁴⁾ Исторически бележки за град Охрид, — Македонски вест, София, 1935, I, бр. 13, с. 6. Хр. Шалдев, Из спомените на Дякон Евстатиј, — Ил. Илинден, VII, кн. 4—5, с. 22. Ѓ. П. Христов, ц. д., с. 112—113.

толскиот револуционерен округ. Во тоа тие биле поддржани од П. Тошев и Г. Петров. Во претконгресните денови Ызунов се истакнал како еден од тие кои активно работеле да ги стивнат караниците меѓу дејците, на пр. меѓу Д. Груев и Г. Петров.¹⁵⁾

Во почетокот на мај 1904 година во село Беловодица, Прилепско, почнал т.н. „подвижен“ прилепски конгрес на над 13 раководни дејци и војводи од Вториот, Битолски револуционерен округ. Покрај Г. Петров, П. Тошев, Д. Груев — претседател, учествувал и Христо Ызунов како секретар на конгресот. И на тој начин на окригани им било одадено достоинство признание за нивното масовно учество во Илинденското востание. На истиот конгрес Хр. Ызунов бил избран за окружен ревизор на Организацијата во Охридско (во тоа и Струшко) и Кичевско. Под неговото раководство и со неговите лични напори организационата мрежа во наведените и други области била обновена уште во текот на 1904 година¹⁶⁾, така што кризата, која настанала поради поразот на Илинденското востание, била пребродена.

Христо Ызунов, по Прилепскиот окружен конгрес, на кој тој, заедно со мнозинството учесници, го прифатил принципот за децентрализација на Внатрешната организација, се истакнал како доследен внатрешен деец и борец против надворешните и внатрешните врховисти, кои сакале да го узурпираат раководството во Битолскиот округ. Се смета дека Ызунов „станал главен нелегален раководител на поголемиот дел од II-от револуционерен округ...“, или според други, „тој заедно со Даме Груев станал главен раководител на овој округ.“¹⁷⁾ А. Митрев во монографијата „Христо Ызунов“ него го величи уште повеќе и смета дека „изборот на Ызунов за делегат на идниот општ конгрес на Организацијата можеше да се смета за потполно сигурен.“¹⁸⁾ Во прилог на тоа е и фактот што Ызунов вршел и извесни подготовки за овој конгрес.

До зимата 1904 година Хр. Ызунов со својата чета вршел организациона и револуционерна работа во Охридско, Дебарско, Кичевско, Дримкол, Крушевско и Демирхисарско. Во текот на својата дејност тој се трудел да ги поучува дејците да работат без да предизвикуваат меѓусебни расправи и самостребувања од кои страдале многу луѓе и Организацијата.¹⁹⁾

¹⁵⁾ Г. Петров, ц. д., с. 199—200. Г. П. Христов, ц. д., с. 85—86, 87.

¹⁶⁾ Македонски преглед, София, I, бр. 7, 25. VIII. 1905, прибавка с. 51. А. Динев, ц. д., с. 53, 57... Хр. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, т. II, София 1940, с. 65, 69.

¹⁷⁾ К. Прличев, Христо Ызунов, — Револуционен лист, I, бр. 18, 9. VIII. 1905, с. 3. Р. А., Христо Д. Ызунов, — Македонски преглед, София 1905, I, бр. 7, прибавка с. 51. Скопакон. Христо Ызунов, — Ил. Илинден, 1942, кн. 6, с. 3. Х. Андонов Полјански, Драмата во Цер, с. 70—75.

¹⁸⁾ А. Митрев, ц. д., с. 61.

¹⁹⁾ Иван Катарџиев, Документи..., — Гласник на ИНИ, 1963, VII, бр. 2, с. 234

Зимата 1904—1905 година Хр. Узунов, заедно со Г. П. Христов, член на Окружниот комитет, престојувал во Битола и се занимавал со организирањето на борбата против големогрчката пропаганда и со други организациони прашања. Тие изработиле нацрт правилник за четите и селската милиција, инструкции за водење судско дело во градовите и селата, напишале „точките и мислења за општиот конгрес“ на Организацијата, размислувале за културното и економското подигање на населението во округот и др. Оваа работа на Узунов и некои други моменти од неговата дејност сведочат за тоа дека тој, покрај практично-организационите, имал и идеолошко-теоретски способности. Во текот на таа работа Узунов оставил кај Г. П. Христова одличен впечаток. Според него Узунов „беше вонредно чесен и искрен, особено спрема другарите и пријателите“. Но истовремено тој „бараше одговорност од луѓето, беше строг, но многу правичен...“, а работите ги испитувал со големо внимание. Кај сите што го знаеле, минувал за одличен говорник²⁰⁾ кој со својата реторика ги пленувал своите слушатели и скоро секогаш успева да ги придобие на своја страна, на страната на Внатрешната организација. Тие негови квалитети и неговата дејност станале трн во очите на врховистите и на турските шпиони, кои постојано го следеле.

Во март 1905 година Узунов излегол од Битола и се префрлил во Крушевско за инспекција на реонот. Тој го посетил Крушево и некои села, а потоа заминал за Демирхисарско, каде што во село Цер, на 24 април раното Узунов, крушевскиот војвода Ванчо Србакот и нивните четиници — сите 13-мина биле опколени од поголеми турски воени сили. Во околината на Цер се наоѓала четата на Иван Алџабакот, испратен од Сарафов да го наложи неговото влијание. Алџабакот знаел за случајот во Цер, „но пусто партизанство, омраза...“, и затоа не интервенирал против турската војска. Можеле да им дојдат на помош на опсадените во Цер и други чети и селска милиција, но и тоа не станало. Опсадените решиле да се пробијат поединечно и го испратиле прво Србакот со еден борец, но тие не успеале — загинале. Потоа, опсадените се забарикадирале во една камена кука и ја продолжиле борбата, водејќи притоа преговори со турскиот командант за да добијат во време до вечерта и да се пробијат. Но кога муницијата на опсадените била при крај тие решиле да извршат саможртвен подвиг за слободата на Македонија. Пред да го направат тоа, Христо Узунов го напишал до македонските револуционери познатото негово претсмртно писмо, во кое меѓу другото се вели и следното: „Мојот последен совет до сите другари е да бидат искрени кон делото и кон сите тие коишто му служат, зашто само ис-

²⁰⁾ Сп.: Х. Андонов-Полјански, Драмата..., с. 75—77. Г. П. Христов Ц.Д., с. 104.

креноста и чистосрдечноста ја издигнале Внатрешната организација и пак тие ќе ја спасат од анормалноста во која е поставена од недобросовесни наши другари. Да гледате колку што е можно побрзо да ги уништите оние досега раководни сили во Организацијата, кои му нанесле штета на делото, како што е Сарафов, а не да се накажуваат само прости работници. Нашата идеја ќе биде постигната . . . “⁽²¹⁾.

Откако писмото и архивата на Џунов биле предадени на селаните, единаесетте херои се самоубиле. Кога турскиот кајмакамин, за кој се смета дека бил младотурчин, ги видел мртвите револуционери, останал трогнат и им рекол на војниците: „Војници, дали ги гледате, така умираат хероите! Ние ги сметаме за разбојници, а изгледа дека се тие револуционери . . . Ние им оддаваме чест, зашто тие со својата смрт докажаа дека се борци за правда и дека се маченици за слобода . . . “⁽²²⁾

Веднаш потоа во Охридско и низ Европа се разнесла веста за херојскиот подвиг на Џунов и неговите соборци. Врз основа на конзулските извештаи од Битола, европскиот печат објавил информации за овој редок настан. За тоа дознала и мајката на херојот, Анастасија Џунова, која била горда со борбата на својот син за татковината. Во врска со тоа таа изјавила: Кога Христо тргна во планина, „ . . . ми рече дека освен мене има и друга мајка — татковината и дека оди за да се врати со слобода, или пак да умре за неа“. За ова негово дело Охридската револуционерна организација прва му оддала признание во писмото испратено до неговата мајка со следните зборови: „Во лицето на незаборавениот Христо ние губиме еден доблестен наш сограѓанин, искрен пријател и другар и уште идеален борец за слободата на поробената татковина . . . , за извојување на самостоен политички живот.“⁽²³⁾ За тоа како одекна подвигот на Џунов во Охрид и за позициите на Организацијата, сведочи следнава изјава на италијанскиот офицер Еторе Лодди: „Живеев во Охрид. Целата околина беше во рацете на Организацијата. Како легенда се носеше од уста на уста насекаде меѓу христијани и Турци името на Христо Џунов, кој по сè изгледа беше една од најзначителните личности во Битолскиот вилает по востанието . . . “ Херојството на Џунов и неговите соборци било едно од „подвизите и примерите на стоицизам . . . “ кои го довеле Еторе Лодди до следниот заклучок: „Ја познавам одблизу мартирологијата на вашиот тврд, бестрашен и горд народ. Живеев години меѓу него и повелик од христијанските маченици ми из-

²¹⁾ Љубен Лапе, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ, том II, Скопје 1965, с. 110—112. X. Андонов Полјански, Драмата . . . , с. 92—93.

²²⁾ А. Динев, ц. д., с. 126.

²³⁾ Според X. Андонов Полјански, Драмата . . . , с. 72, 102—103. Подвлекол Р. П.

гледа тој“.²⁴⁾ Овие зборови и подвлечените мисли за Христо Узунов се доволна оценка за поопштото величие и за националното значење на неговото револуционерно дело. Тоа секако е гордост за охридани.

Смртта на Хр. Узунов била голема и осетна загуба за револуционерната борба во Охридско и во целиот Битолски округ. Отсутноста на Узунов особено ја почувствувале младите новоистакнати кадри во Охридско. Без оглед на тешкотиите, тие го продолжиле делото на Хр. Узунов. Во тоа особено се истакнал Петар Чаулев — Петруш и Дејан Димитров-Карпата. По смртта на Узунов, пролетта 1905 година во Охридско дејствувале четите на Наум Влашето (Цветинов Анастасов) и Чаулев. Тогаш Чаулев со своите седум борци и окружниот организационен ревизор Горѓи поп Христов обиколиле неколку села во Охридско и Кичевско и решиле некои месни проблеми. Во јуни 1905 година во Охридско се вратил со своја чета војводата Дејан Димитров од с. Лактине, Охридско. Кратко време потоа тој учествувал заедно со други организациони чети во една битка на врвот Мукос на Бабунa против четата на Глигор Соколовиќ, кој служел на српската четничка организација. Веднаш потоа се враќа назад и активно работи за зацврстувањето на селските организации особено во Дримкол.²⁵⁾

По Илинденското востание, откако дримколскиот војвода Марко Стефанов Павлов од с. Безово заминал за Бугарија, за реонски војвода во Дримкол бил назначен Милош Крстев Павлов од с. Безово, бивш печалбар — каменоделец во Валево (Србија) и прв револуционер, кој со оружје ја почнал оружената борба против угнетувачите во Дримкол уште пред востанието. Негов секретар бил П. Попиванов од Нерези. Милош војвода водел повеќе успешни борби против албанско-турските разбоници и сè до својата смрт во 1906 година бил господар во Дримкол. По предавството, Милош, 9 негови борци и кметот на Нерези — Д. Георгиев, загинале во нерамна борба со турската војска.²⁶⁾ Овој пораз бил осетен удар за Организацијата во Охридско. Веднаш потоа околинскиот војвода Петар Чаулев и други раководители презеле мерки за подобрување на положбата. Во средината на мај 1906 година помошникот на П. Чаулев се состанал во Малесија со војводата Марко, кој според еден конзулски извештај кукавички се држел при уништувањето на Милошевата чета. Тие се состанале со цел да преземат мерки за отстранување на последиците од уништува-

²⁴⁾ Н. Т., Из минатото. Христо Узунов (Дуле), с. 4—5. А. Митрев, ц. д., с. 71—73. Х. Андонов Полјански, Драмата..., с. 107—108. Г. П. Христов, ц. д., с. 110.

²⁵⁾ Ст. Н. Аврамов, Револуционните борби в Азот..., София 1929, с. 68—69. С. А., Охридският войвода Деян Димитров, — Ил. Илинден, IX, кн. 7, с. 14—15.

²⁶⁾ Героите на Дримкол, — Ил. Илинден, 1927, I, кн. IV, с. 14—15.

њето на Милошевата чета, за зајакнувањето на организационите чети и др. Во овие напори за консолидација на положбата, како нова пречка се јавила предавничката дејност на Коле Хаџи Мургач.

Поради раздор во Внатрешната организација, во април 1906 година се предал на турските власти и станал нивен шпион војводата Коле Хаџи Мургач. На 18 април Коле како водич на една турска потера ја довел неа во селото Елшани за да ја уништи четата на Петар Чаулев. Чаулев навреме дознал за потерата и се извлекол од селото, а на 12 јули го ликвидирал Колета и двајца други предавници.²⁷⁾ Пред неговото ликвидирање, Коле и други шпиони ѝ нанесле на Организацијата големи загуби. Покрај уништувањето на Милошевата чета, во март 1906 година една турска потера го фатила реонскиот војвода Ѓорѓи од село Радожда. Ѓорѓи со своите пет другари дејствувал во реонот на своето родно село.²⁸⁾ Во јуни 1906 година, по предавство бил уапсен во Охрид Ванѓел Шанов, член на Градскиот комитет. Неговиот шпион бил осуден и ликвидиран, но и извршителите на пресудата биле затворени. Во некои терористички или слични акции бил замешан и охридско-преспанскиот егзархиски митрополит Методиј.²⁹⁾

Во октомври 1906 година избувнала една од поголемите афери во Охридско. Тоа е случајот на Дејан Димитров. Дејан, поранешен печалбар-работник, со својата крупна и снажна фигура, со својата искреност, чесност, доследност и верност во револуционерното дело, се истакнал како еден од најсмелите организациони војводи. Дејан бил еден од „... карактерните народни јунаци, без кои македонската револуција... не би можела да се задржи на високото морално ниво, со кое се прославила, таа не би можела да ја зачува моралната дисциплина на борците, а исто и на населението.“³⁰⁾ Во прилог на оваа констатација говори и Дејановиот случај, кој се однесува на следното. Во октомври 1906 година Дејан Димитров, поради организациона работа влегол во Охрид, но по предавство бил откриен во куќата на Евстатиј Киселинов од двајца полицајци. При обидот да биде Дејан уапсен, се заврзала стрелба и ракопашна борба, во која Дејан се нашол во крајна опасност. Гледајќи го тоа, шеснаесетгодишната ќерка на Киселинов, Аспасија го грабнува револверот на полицаецот, го убива истиот и го ранува неговиот придружник. Потоа Дејан, криејќи се неколку дена во неколку куќи, преоблечен во женски алишта,

²⁷⁾ АМ, ф. КСП — Лон, к. 1, 1906, ае. 27, Битола ПП бр. 363, 21 мај 1906; ае 40, ПП бр. 567, 20. VII. 1906; ае. 28, ПП бр. 400, 1. VI. 1906.

²⁸⁾ АМ, ф. КСП — Лон, к. 1, 1906, ае 15. ПП бр. 268, Битола, 18. IV. 1906 год.

²⁹⁾ Исто, ае 32, ПП бр. 485, Битола 23. VI. 1906.

³⁰⁾ Борбата в Костурско и Охридско..., с. 66.

се префрлува во село Рамна и така се спасува од сигурната смрт. Исто и Аспасија Киселинова, криејќи се во Охрид и во Битола, успеала да се спаси со бегство во Софија. По тој повод во Охрид биле уапсени и мачени повеќе лица, а Е. Киселинов, жена му и баба ѝ на Аспасија биле осудени на по 3 години затвор во Битола, каде што умрела бабата Зографина. Аспасија била осудена на смрт со бесење, но тоа не се остварило.³¹⁾ И покрај големите страдања и при оваа афера, организираниите охридани, покажале голема храброст и пожртвуваност и така ја зачувале честа на револуционерната борба.

Од наведените и други податоци може да се заклучи дека во 1906 година Организацијата во Охридско преживувала доста тешка криза и имала повеќе жртви, но и таа била пребродена. За пребродувањето на тешкотиите многу се заслужил Петар Чаулев, кој, покрај тоа што ги имал својствата што му се припишуваат на Дејана, располагал и со значајна интелигенција (имал завршено V клас гимназија), со добри организациони, теоретски и стратешки способности. За тоа говори и фактот дека тој повеќе пати со својата чета успеал да се пробие низ обрачот на многубројна турска војска која го гонела со посебна настојчивост зашто, покрај другото, тој бил еден од најистакнатите војводи — организатори на народно-револуционерната судска и управна власт и рушител на турската државна власт. Во тој однос Чаулев и неговите соработници особено се прославили со бојкотирањето на турските судови во Охридско и со тоа што во голема мера нив ги замениле со народно-револуционерни судови, кои биле раководени од околинскиот или од реонскиот војвода и од месниот комитет на Внатрешната организација. Самиот Чаулев се истакнал како добар и праведен револуционерен судија кој се придржувал на организациониот устав и правилник и водел писмена процедура. И во оваа своја дејност Чаулев водел посебна сметка за сиромаштијата. Тој ја штител неа од јадачите и разбојниците без разлика на вера и народност.³²⁾

Наведената и целокупната дејност на Чаулев ги заинтересирала и некои странци, како што бил на пр. италијанскиот офицер во Охрид Е. Лодди. Тој побарал да се сретне со Чаулев, но тоа не се остварило. Американскиот новинар Алберт Сониксен, бивш социјалист, кој во 1906 година илегално крстарел по Македонија, го посетил Охридско и од средбите со Чаулева однел добри впечатоци. Сониксен во својата книга за Македонија, во главата „Војвода судија“, за Чаулев пишува со восхит и резпект. Кај Сониксена оставила впечаток и борбата на Чаулев против разбојништвото.

³¹⁾ С. А., Охридскиот војвода Дејан Димитров, — Ил. Илинден IX, кн. VII, с. 14—15.

³²⁾ Алберт Сониксен, Изповедта на един македонски четник, София 1927, с. 103—108. Срамни Ил. Илинден XIV, кн. 2 (132), с. 11.

Охридската околија била една од околините во Македонија кои најмногу страдале од разни разбојнички банди. Една од тие, била бандата на Ислјам Чауш, кој околу 19 години секое лето се префрлувал од албанските планини во Охридско и вршел многубројни пљачкашки и терористички акции по селата. Во јули 1906 година, како и порано, четата на Чаулев, Дејан Димитров и селската милиција презеле прогонувачки акции против 7 разбојници на Ислјам Чауш и го натерале да се тргне во реонот на селото Плакија, каде што четата на Чаулев за малку ќе го ликвидирала. Поради нејзиниот судир со турска војска, Чауш успеал да се скрие во едно турско село, каде што селаните го убиеле зашто тој се скарал со нив и ги тероризирал. По неговото убиство, двајца пленници и неколку коњи, кои Чауш ги зел пред тоа од село Свиништа биле ослободени од турските селани.³³⁾ По ликвидирањето на оваа банда, како и пред тоа, во Охридско вршеле грабежи и терор и други разбојнички банди. Тие биле еден од факторите кои ја влошувале положбата на народот и ја заострувале заострената криза.

Една од главните причини за споменатата криза, која имала извесно продолжение и во наредната година, била засилената непријателска дејност на странските пропаганди. Великобугарската пропаганда, преку врховизмот дејствувала уште понастојчиво да ја растури одвнатре Револуционерната организација и да ја искористи за свои големодржавни цели. Така, на пример во првата половина на 1907 година некои внатрешни неоврховисти, кои се претставувале како членови на раководството на Битолскиот револуционерен округ, се обиделе да организираат меѓу војводите самоистребителен заговор. За таа цел тие му испратиле на Чаулев писмо со кое го „известувале“ дека демирхисарскиот војвода А. Стефанов сакал божем да го убие него (Чаулев). Такви писма биле испратени и на други војводи, но тие навреме ја откриле оваа завера.³⁴⁾ Од пролетта 1906 година големосрпската и големогрчката пропаганда почнале засилено да работат за да продрат во реоните на Охридското Езеро. Првата настапувала преку Кичевско — Дебарца — Струшко, а втората преку Костурско и Преспа. Било договорено четите на двете пропаганди да го пробијат фронтот на организационите сили и да се сретнат во Охридско. За таа цел биле покренати акции за испраќање на

³³⁾ Исто, с. 110—120. Според друг извор, пред убиството на Чауш, неговата банда била разбиена кај с. Мрамор на Плакенската планина од Дејановата чета, која потоа, заедно со некои реонски чети водела успешна борба против една турска потера, која ги оставила разбојниците да избегаат и ги гонела револуционерите. При разбирањето на Чаушовата банда биле ослободени шест Власи, кои пред тоа биле заробени од неа. — Македоно-одрински преглед, Софија, 1906, II, бр. 5, с. 69.

³⁴⁾ А. Стефанов, ц. д., с. 47—48.

чети. Така, на пример, грчкиот митрополит во Корча, Фотиос, го ангажирал разбојникот Наум Кокино-Зенум да формира голема андартска чета со цел да дејствува во реонот Билишта и во Охридско. Овие акции не ги дале очекуваните резултати, зашто, покрај другото, македонските и албанските револуционерни сили заеднички се бореле во некои места против странските пропаганди и против тиранијата воопшто.³⁵⁾

Во периодот до 1907 година во Струшко дејствувал со чета организациониот војвода Ставре Гогов. Тој извел повеќе успешни борби против турските потери, башибозукот, разбојниците и агентите на странските пропаганди. Затоа тој станал мета на тие агенти и по нивно предавство бил ранет во 1906 година, но се излечил. Борбата ја продолжил до 11 април 1907 година, кога неговата чета била откриена во село Вевчани од турска војска и башибозук и во нерамната борба Гогов загинал.³⁶⁾ Смртта на Гогов била голема загуба за Струшко. Истата година организацијата во Охридско претрпела нови, веројатно најтешки удари во поилинденскиот период. Тоа се случило во текот на Ошавковата афера.

Некаде во средината на октомври 1907 година се предал на турските власти војводата Гиче Ошавков и ги предал сите луѓе на Внатрешната организација во Охридско кои ги знаел. Веднаш потоа властите извршиле апсења во Охрид и околицата. Биле затворени над 30 граѓани, учители и селани, кои биле изнесени пред суд и биле осудени со тешки казни. 13 од нив, меѓу кои биле и 7 учители и 1 поп, биле осудени на доживотна робија. Други 3 биле осудени на повеќе години затвор а другите биле ослободени. Сите затворени биле многу мачени. Меѓу нив имало и две учителки.³⁷⁾ И во овој случај Петар Лигушев, кој во 1907 година бил осуден на смрт, но откако станал турски шпион бил помилуван, сведочил против уапсените. Тој ги откривал псевдонимите на обвинетите и кажувал во што биле замешани. Слична услуга им направил Лигушев на Турците и во текот на демирхисарската афера која избувнала по охридската. Без обзир на „доказите“ што биле изнесени против обвинетите охридани, современиците констатирале дека турските власти нив ги осудиле без доволно докази. Тоа го констатирале и некои конзули во Битола. Во ова време, односно летото 1906 година,

³⁵⁾ Ст. Аврамов, Пандо Константинов, — Ил. Илинден, V, кн. 1 (41), стр. 15. Р. Поплазаров, Големогрчката вооружена пропаганда во Македонија и борбата против неа, (ракопис во ИНИ), с. 150—151. Покрај наведениот податок, постојат и други податоци за андартски чети во Охридско. Според еден конзулски извештај, во април 1908 година грчката чета на некој Пандо војвода нападнала едно охридско село, запалила две куќи и ранила два селани. АМ, ф. КСП, Лон., к. 3, 1908, ае. 102, л. 3.

³⁶⁾ Ив. А. Миладинов, ц. д., с. 112—113.

³⁷⁾ АМ, ф. КСП — Лон., к. 2, 1907, ае. 170, Битола, ПП бр. 1250, 9. XI. 1907.

во битолскиот затвор „Катилхане“ имало 780 затвореници — учесници во револуционерното движење — од Охридско, Битолско и Леринско.³⁸⁾

Без оглед на тешкотиите што настанале во Охридско поради Ошавковата афера, револуционерната дејност на Организацијата продолжила интензивно и понатаму. Освен четите на Петар Чаулев и Дејан Димитров, во ова време (1907 година) во Охридско дејствувале и реонските чети на Ѓурчин Петров Велјанов од с. Слатино, на некој си Ставре војвода и др. Тогаш во Струшко се јавил и Милан Матов. Споменатите чети имале повеќе судири со турски потери и дале извесни жртви.³⁹⁾ И покрај тоа што Организацијата во Охридско имала претрпено повеќе удари, таа сепак била мошне активна и животоспособна. За тоа сведочи и фактот што околинскиот комитет, војводите и другите дејци, успешно го организирале и го обезбедиле одржувањето на окружниот конгрес во 1907 година.

Во 1907 година околинскиот комитет на Внатрешната организација за Охридска околина го претставувале следните лица: претседател — Иван Групчев — трговец, долгогодишен револуционерен деец, кој поради својата дејност повеќе пати лежел в затвор и бил испратен на заточение во Синан, Мала Азија; членови — Јаким Тримчев, градски првенец, истакнат уште во текот на преродбата; Димитар Иванов-Такија, учител, активен легален деец, убиен во 1913 година; Ев. Јанкулов, учител во с. Брежани, кој многу се заслужил за истакнувањето на Брежанската селска организација меѓу најактивните и најдобрите такви организации. Тие го претставувале легалното околинско раководство, а П. Чаулев, Дејан Димитров и др. биле илегални раководители. За легален околински раководител — претставител на Струшката нахија е познат Крсте Калаџиџев, убиен од Турците со бој во 1912 година. Сите тие активно учествувале во организирањето на окружниот конгрес.

Во јули 1907 година во местото „Мирчев кутел“ на Слатинската планина — Охридско, се одржал конгресот на Битолскиот револуционерен округ на ВМРО. Домаќини биле охридани на чело со околинскиот охридски војвода П. Чаулев, кој со 4—5 селски чети од Охридско се грижел за безбедноста на конгресистите. Конгресот траел околу 10 дена. На него учествувале околу 30—40 делегати од сите околии, освен од Костурско. Охридската околинска делегација ја сочинувале: П. Чаулев, Дејан Димитров и Ев. Јанкулов. Конгресот го отворил Павел Христов — член на Окружниот комитет. Било избрано претседател-

³⁸⁾ Исто, ае. 389, Битола, ПП бр. 204, 1. III. 1908; ае. 170. За затворениците, види Ил. Илинден, 1927, I, кн. 5, с. 12.

³⁹⁾ АМ, ф. КСП — Лон. кут. 2, 1907, ае. 170, ПП бр. 1250; ае. 43, ПП бр. 154; к. 3, 1908, ае. 4. А. Стефанов, ц. д., с. 49. Ил. Илинден, XII, кн. 2, с. 7.

ство на конгресот составено од П. Христов — претседател, М. Матов — секретар, кој оттогаш станал илегален и Ев. Јанкулов — член. Околистите делегации поднесле извештаи за дејноста на Организацијата во секоја околија и биле дадени директиви за идната дејност. Меѓу дискутантите највеќе се истакнале: П. Ацев, П. Чаулев и ресенскиот легален деец Лазар Стрезов — трговец. Последниот ја истакнал потребата за поефикасна борба против оружените пропаганди во округот и, пред сè, во Ресенско. Окружниот конгрес избрал окружна контролна чета, составена од Наумов (Алџабакот), Петар Чаулев и Курчиев. Во тоа време Чаулев го одржувал организациониот канал од Охридско до Велес. Конгресот го разгледал и прашањето на зачестените афери, при кои турските власти, откако ги дешифрирале документите од пленетите архиви на организационите дејци, уапсиле голем број месни раководители и членови на Организацијата.⁴⁰⁾ За другите разгледувани прашања на конгресот и за неговиот карактер засега не се знае скоро ништо.

По окружниот конгрес, во Охридско не е забележана некоја посебна дејност. Организационите чети, кои дејствувале пред него, продолжиле да дејствуваат сè до Младотурската револуција, кога повеќето од нив се легализирале. Познато е дека тогаш во Охрид следеле со своите чети војводите: П. Чаулев, Ѓурчин П. Велјанов, Јованчо и др., а преспанскиот војвода Јонче Чакулев од Охрид слегол во Битола.⁴¹⁾ Тие биле празнично пречекани од народот и од младотурците, а потоа извесно време работеле како мирни граѓани и учествувале во политичките борби.

На крајот можеме да заклучиме дека Охридската околиска организација на ВМРО била една од најживотоспособните и најактивните организации во земјата. Благодарейќи на тоа и на општонародната поддршка, организационите оружени сили, без оглед на некои порази, не им дозволиле на пропагандните чети да освојат некои позначајни позиции во околијата и доста успешно го бранеле народот од разбојниците. Револуционерното движење во Охридско како целина, без оглед на некои нездрави појави, водело независна борба за слободата и посебноста на македонскиот народ.

⁴⁰⁾ Глигор Тодоровски, Прилог кон проучување состојбата на ВМРО во поинлинденскиот период, — Гласник на ИНИ, 1966, X, бр. 2—3, с. 240 и сл. Ев. Јанкулов, Конгресът..., — Ил. Илинден, XV, кн. 3, с. 8—9.

⁴¹⁾ АМ, ф. КСП, — Лон. к. 3, 1908, ае. 192, ПП бр. 820, Битола, 4. IX. 1908. А. Стефанов, ц. д., с. 51.